

УДК 316.324.8:004]:140.8
orcid.org/ 0000-0001-8193-9383

ХАМІТОВ Назів Віленович

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ФІЛОСОФСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА І ФІЛОСОФСЬКЕ МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Ми живемо в суспільстві нечуваної раніше *інформаційної й комунікативної відкритості*, яка породжує принципово нові світоглядні й екзистенціальні проблеми. Апогеєм цього є міжособистісна взаємодія в соціальних мережах Інтернету, де типовою ситуацією є наростання внутрішньої самотності при дуже інтенсивному спілкуванні. Філософія повинна відповісти на нові проблеми їх осмисленням, а також актуалізацією тих власних виявів в культурі, які дозволяють їй бути почутою не лише у колі спеціалістів. Йдеться передусім про філософську публіцистику й філософське мистецтво, які тісно пов'язані з філософською освітою і наукою, а також з ідеологіями різних суспільств (Андрущенко, 2017; Губерський, 2002; Хамітов, & Крилова, 2019)

Філософська публіцистика – це публіцистика, що ставить важливі світоглядні проблеми у актуальному суспільному контексті. Постановка, розв'язання й відкрите дискусійне обговорення цих проблем у царині філософської публіцистики – це спосіб ціннісної консолідації суспільства (Пирожков, & Хамітов, 2017), який працює тут і тепер, впливаючи на свідомість і поведінку дорослих соціально активних людей різних професій, соціальних чи етнічних груп.

Чим філософська публіцистика відрізняється від просто публіцистики, есеїстики і, нарешті, від філософської есеїстики? Закономірно почати з відмінності публіцистики і журналістики. Якщо журналістика – це відображення суспільно важливих подій і думок про них авторитетних особистостей, то публіцистика – це авторський аналіз цих подій. Філософська ж публіцистика – це авторський аналіз причин подій і прогнозування їх наслідків. Така дефініція «робить зрозумілою здатність філософської публіцистики пережити десятиліття і навіть століття, залишаючись важливою й актуальною» (Хамітов, 2019, с. 378).

Есеїстика постає як *загострена присутність автора в тексті*, де все обертається навколо його Я, що обумовлює акцент не на поняттях, а на образах, метафорах. Враховуючи сказане вище, можна припустити, що есеїстика – антонім публіцистики. Навіть проблема, піднята в есе, стає вторинною по відношенню до представленості в ньому авторського

Я. «Звідси таке значення стилю в есеїстиці; стиль є мелодика і ритміка присутності автора в тексті. Це ріднить есеїстику і поезію» (Хамітов, & Крилова, 2007, с. 378).

На відміну від просто есеїстики, філософська есеїстика – це рівновага акцентів на проблемі і авторської присутності у тексті. Тому філософська есеїстика і філософська публіцистика досить близькі. У чому ж відмінність? На перший погляд, філософську публіцистику відрізняє від філософської есеїстики суспільна значущість проблеми. Але це не лише так. Філософська есеїстика неминуче виходить за межі снобізму і авторського нарцисизму хоча б тому, що вона філософська.

Головна відмінність в іншому: якщо філософська есеїстика – монолог, то філософська публіцистика *принципово діалогічна*. Отже, філософську публіцистику можна визначити як діалогову філософську есеїстику. Великий філософський публіцист античності Сократ вів діалоги і увійшов в історію філософії саме як ведучий діалогів, а великий теоретик філософії Гегель у своєму єдиному філософському публіцистичному творі «Хто мислить абстрактно?» моделює діалоги персонажів і полемізує з невидимим опонентом.

На відміну від журналістики чи просто публіцистики, які заради рейтингу свідомо чи підсвідомо деконсолідують суспільство, «граючи» на конфліктах та скандалах й маніпулюючи свідомістю, філософська публіцистика ставить екзистенціально-психологічні та світоглядні питання, що глибинно хвилюють людину – питання самотності, відчуження, свободи, гідності, справжньої справедливості та її імітацій, а тому дійсно об'єднує людей навколо гуманістичних цінностей. Філософська публіцистика, відрізняється від просто публіцистики і, тим більше, від політичної публіцистики не лише глибиною, а й щирістю подачі, налаштованістю на світоглядну актуалізацію особистості, а не на маніпуляцію нею, на звільнення думки і дії. Постулюючи таку *людиноцентричну позицію*, я свідомо розвиваю традиції Київської світоглядно-антропологічної школи (Кремень, 2009; Хамітов (Ред.), 2017; Шинкарук, 2000).

Філософське мистецтво – спосіб філософствування в художній формі. Художні образи у філософському мистецтві – це смислообрази, однак на відміну від смислообразів есеїстичної філософії та філософської публіцистики вони є персоналістично вираженими смислообразами – у вигляді героїв твору. Персоналістична напруженість смислообразів доводиться тут до персоналістичного буття смислообразів. Особистість автора в тексті філософського мистецтва «спілкується з особистостями персонажів і разом з ними осягає всезагальні категорії буття» (Хамітов, 2007, с. 360). Свого часу А. Камю глибоко показав наскільки тісно можуть бути пов'язані філософія і роман, особливо якщо мова йде про екзистенціальну філософію – філософію існування людини на межі та можливостей виходу за неї (Камю, 1988, с. 287–295).

Філософське мистецтво постає образно-персоналістичним розгортанням філософських категорій. Воно виявляється в культурі не через понятійне виведення і доказ, а через життєве становлення – вчинки і відносини персонажів (Камю, 1988, с. 360). Як найбільше відомих представників філософського мистецтва можна назвати І. В. Гете, Ф. М. Достоєвського, Т. Манна, Г. Гессе, А. Камю, Ж.-П. Сартра.

Якщо у філософській есеїстиці ми можемо констатувати більш глибоке взаємопроникнення методу і системи, ніж у теоретичній філософії, то у філософському мистецтві ми маємо їх абсолютну тотожність. Це тотожність змісту і форми як у кожному творі, так і в художній картині світу в цілому. Метод і система у філософському мистецтві абсолютно з'єднані через особистість творця й особистості персонажів. Особистісне начало у філософському мистецтві виявляється не тільки у творенні ідей, але й у творенні особистостей. Саме це обумовлює велику життєву силу і поліфонію гармонії системи і методу у філософському мистецтві в порівнянні з теоретичною філософією і філософською есеїстикою.

Органічна єдність системи і методу в художній картині світу приводить до того, що у філософському мистецтві неможлива, та й не потрібна методологія як щось окреме від змісту і форми творів. Адже для свого вираження вона вимагає відсторонення від екзистенції й образної конкретики, вимагає сугубо понятійного начала, а значить – деперсоналізації, що є глибоко чужим філософському мистецтву.

Якщо система категорій у теоретичній філософії структурує світ і відображає його, то художня картина світу у філософському мистецтві «вростає у світ і змінює його» (Хамітов, 2007, с. 360). Її буття співзвучне буттю світу та особистості у світі – але не сьогодишньому, а новому буттю; автор у філософському мистецтві творить це нове буття.

У художній картині світу сьогодення відтворює минуле і зустрічається з майбутнім і вічним. Ця зустріч буде цілісною і особистісно живою образою майбутнього і вічного. Тому філософське мистецтво породжує у людини «почуття майбутнього і вічного у своєму часі» (Хамітов, 2007, с. 367). Більш того, створюючи персоналізовані образи майбутнього і вічного, воно породжує почуття особистісної причетності до майбутнього і вічного. Саме це дозволяє філософському мистецтву усвідомлювати й виражати цінності, що здатні консолідувати людей різних епох та народів. В результаті філософське мистецтво стоїть на певній мета-позиції щодо філософської освіти та публіцистики, які зазвичай більше укорінені у своєму часі й у своїй ментальності, а тому може гуманізувати їх.

Отже, з одного боку, філософське мистецтво є протилежністю філософської науки – воно виходить за межі понятійно-категоріального мислення у мислення образне, коли проблеми усвідомлюються і вирішуються не в концептуальних монологах автора, а в діалозі з читачем і глядачем, більше того – в діалогах персонажів, їх вчинках і відносинах. З іншого

боку, філософське мистецтво дивним чином зближується з філософською наукою, адже впливає і на філософську освіту, і на філософську публіцистику, формуючи їх тематику, зумовлюючи стиль викладу.

При цьому якщо філософська наука *передусім структурує* освіту й публіцистику, а вже у *другу чергу гуманізує* їх, то філософське мистецтво має першочергове завдання гуманізації. І гуманізація ця не абстрактна, а конкретна – виявляється у діалогах персонажів, які реалізуються у стихії мови та у стихії вчинків. Маючи діалоговий характер, філософське мистецтво є ціннісно консолідуючим за своєю суттю. І воно органічно консолідує як саму філософію в її різноманітних формах і змістах, так і суспільство, що оточує філософію в складний час гібридних воєн та «мережєвих» стосунків.

Список використаних джерел

- Андрущенко В., Хамітов Н. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України. *Вища освіта України*. № 2, 2017. С. 5–17.
- Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз : монографія. Київ : Знання України, 2002. 580 с.
- Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде. *Сумерки богов*. Москва : Политиздат, 1989. С. 222–319.
- Кремень В. Г. *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору*. Київ : Педагогічна думка. 2009. 520 с.
- Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Україна: від штучної та реальної конфронтації до консолідації. *Дзеркало тижня*. 2017. № 28 (324) (22 лип.). С. 4.
- Философская антропология : словарь / под ред. Н. Хамитова. 4-е изд., доп. и перераб. Киев : КНТ, 2017. 472 с.
- Хамітов Н. В. Філософська антропология: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-ге вид., випр. і допов. Київ : КНТ, 2019. 394 с.
- Хамітов Н., Крилова С. Філософська публіцистика як мужність відкритості іншому: актуальність для академічної освіти і науки. *Вища освіта України*. 2019. № 1. С. 12–21.
- Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник: людина і світ. Київ : КНТ, 2007. 264 с.
- Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропология: екзистенціальні проблеми*. Київ: Пед. думка, 2000. С. 8–48.

References

- Andrushchenko V., & Khamitov N. (2017). *Filosofska osvita i nauka yak katalizator tsyvilizatsiinoho proektu Ukrainy* [Philosophical education and science as a catalyst for the civilization project of Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine], 2, 5-17 [in Ukrainian].
- Huberskyi L., Andrushchenko V., & Mykhalchenko M. (2002). *Kultura Ideolohiia. Osobystist: metodoloho-svitohliadnyi analiz* [Culture Ideology. Personality: Osobystist: metodoloho-svitohliadnyi analiz].

- methodological and ideological analysis*]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
- Kamiu A. (1989). Mif o Sizife. Esse ob absurde [The myth of Sisyphus. Essay on the absurd]. In *Sumerki bogov [Twilight of the Gods]* (pp. 222-319). Moskva: Politizdat [in Russian].
- Khamitov N. (Ed.). (2017). *Filosofskaia antropologiiia : slovar [Philosophical anthropology : dictionary]* (4nd ed.). Kiev: KNT [in Russian].
- Khamitov N. V. (2019). *Filosofska antropohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu [Philosophical Anthropology: current issues. From theoretical to practical rotation]* (3nd ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Khamitov N., & Krylova S. (2019). Filozofska publitsystyka yak muzhnist vidkrytosti inshomu: aktualnist dlia akademichnoi osvity i nauky [Philosophical journalism as a courage for openness to another: relevance for academic education and science]. *Vyscha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 1, 12-21 [in Ukrainian].
- Khamitov N., & Krylova S. (2007). *Filosofskyi slovnyk: liudyna i svit [Philosophical dictionary: man and the world]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Kremen V. H. (2009). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiikh osvithnoho prostoru [Philosophy of human-centrism in strategies of educational space]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Pyrozhkov S. I., & Khamitov N. V. (2017). Ukraina: vid shtuchnoi ta realnoi konfrontatsii do konsolidatsii [Ukraine: From artificial and real confrontation to consolidation]. *Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]*, 28 (324), 4 [in Ukrainian].
- Shynkaruk V. (2000). Metodolohichni zasady filozofskykh vchen pro liudynu [Methodological foundations of philosophical doctrines about man]. *Filosofska antropohiia: ekzystentsialni problemy [Philosophical anthropology: existential problems]* (pp. 8-48). Kyiv: Ped. dumka [in Ukrainian].

УДК 165.6:159.923.2

orcid.org/0000-0001-7634-1168

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович

доктор філософських наук, професор, декан факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Корolenка

КОГНІТИВНИЙ ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ВІРА»

Людині без урахування ірраціональних факторів неможливо побудувати цілісну картину світу, сформувати систему цінностей. Рациональне і ірраціональне це два протилежних, але взаємодоповнювані начала, що